

Vogels hebben zo hun eigen kalender

Nog even en we kunnen weergeniëten van de ontluikendelente. De lente ontplooit zich gespreid over enkele maanden en dat verloopt volgens een redelijk vast stramien, de natuurkalender. Het opvolgen van die natuurkalender heet 'fenologie'.

TEKST: KOEN LEYSEN EN WIM VAN DEN BOSSCHE – FOTO'S: GERARD MORNIE EN FRANÇOIS VAN BAUWEL

Bij fenologie kan het gaan om de eerste citroenvlinder, de eerste bloeiende pinksterbloem of de eerste roepende koekoek. Bij Natuurpunt besteden we extra aandacht aan de voorjaarsfenologie bij vogels, we hebben er zelfs al enkele jaren een heus project rond. Het is geen hoogdravend wetenschappelijk onderzoek maar daarom niet minder boeiend. In 2003 mochten we meer dan 4.000 gegevens ontvangen van ruim 500 waarnemers. Zij noteren overal in Vlaanderen hun waarnemingen en geven die door. Een uitgebreid verslag hierover ver-

schijnt jaarlijks in Natuur.oriolus, het tijdschrift van Natuurpunt voor de vogelliefhebber.

In de Bijbel en geschriften van de oude Grieken en Romeinen wordt het fenomeen van de vogeltrek al beschreven. Het concept van het reizen naar andere continenten was toen moeilijk te begrijpen. Ze dachten dat bijvoorbeeld de koekoek in de winter veranderde in de sperwer.

Voedsel

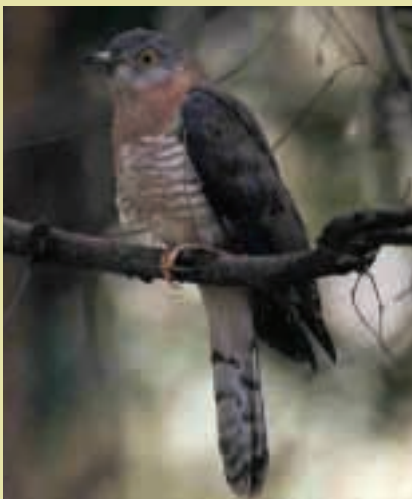
Uiteraard komt niet elke vogelsoort terug op

de eerste lentedag. Onze vogels komen gespreid over pakweg vier maanden aan in een bepaalde volgorde. Afrika-trekkers komen gemiddeld later aan dan soorten die in Zuid-Europa overwinteren.

De aankomst hangt ook samen met de voedselkeuze. Zo eet een wielewaal vooral grote rupsen en andere grote insecten. Hij kan dus pas genoeg voedsel vinden als er bladeren aan de bomen staan, in de loop van de maand mei dus. Een tjiftjaf voedt zich dan weer met allerlei kleine insecten zoals vliegjes en muggen. Die kan hij al bijeenscharrelen tijdens een warme dag in maart.

Genetisch

Het trekgedrag van vogels is genetisch voorgeprogrammeerd. Toch is vogeltrek en de keuze van het overwinteringsgebied niet zo voorspelbaar. Vogels trekken echt niet verder weg dan nodig is voor hen. Als ze dicht bij de broedplaats kunnen overwinteren verbruiken ze minder energie op trek. Ze komen ook sneller aan op de broedplaatsen dan soortgenoten die verder weg trekken en kunnen de beste plekjes uitkiezen. Het broedsucces ligt daardoor ook wat hoger. Na een reeks zachte winters kan het overwinteringsgebied gaandeweg wat verschuiven. Eén strenge winter kan dan echter zware gevolgen hebben. Dergelijke wijzigingen in trekgedrag kunnen



Hoor je de eerste koekoek?

Uiteraard volgen we de evolutie van onze trekvogels op de voet op. Ook jij kan hieraan meewerken. Natuurpunt is erg geïnteresseerd in jouw waarnemingen van de eerste zomervogels. Een invulformulier kan je vinden bij www.natuurpunt.be bij [natuurstudie>vogels>fenologie](#). Heb je een vroege boerenzwaluw gezien of een eerste koekoek gehoord? Je kan het inspreken op het gratis nummer van de Natuurpunt Vogellijn **0800-11 194** of neem contact op met André Van de Sande andre.vandesande@pandora.be



boven:

De zwartkop komt nu in Vlaanderen bijna drie weken vroeger aan dan in 1985.

onder:

Een wielewaal eet vooral grote insecten en die zijn er bij ons pas in mei. Vroeger komt hij dus niet.



soms verrassend snel gaan zoals bij de zwartkop in Engeland. Oorspronkelijk kwam die aan vanaf begin april en in september-oktober trok hij weer weg. De laatste dertig jaar is er echter ook een groeiende groep overwinterende zwartkoppen. Deze maken dankbaar gebruik van voedertafels in de tuinen. Toch gaat het hierbij niet om Britse broedvogels. Die trekken nog altijd naar hun gebruikelijke winterkwartieren onder meer in Noord-Afrika. Als deze Engeland verlaten hebben komen de wintergasten in de plaats. Ringgegevens lijken erop te wijzen dat het om broedvogels uit de Lage Landen en Duitsland zou kunnen gaan. Mogelijk zitten er dus Vlaamse broedvogels tussen.

Een ander voorbeeld: ooievaars uit Noordwest-Europa trokken een dertigtal jaar geleden uitsluitend naar West-Afrika, een reisroute van ongeveer 4.000 km. In de jaren '80 namen de aantallen overwinterende ooievaars in Spanje en Portugal spectaculair toe. Nu overwintert ongeveer de helft van de Vlaamse populatie in Spanje. Voedsel vinden

ze op de vuilnisstorten en kreeftjes in de rijstvelden van Zuid-Spanje.

Temperatuur

Weersomstandigheden kunnen de aankomst van zomervogels met enkele dagen vervroegen of vertragen. Koude maartse buien houden onze boerenzwaluwen tegen in Frankrijk maar warme winden uit zuidelijke richting stuwden gierzwaluwen noordwaarts in april.

Het weer is dus eigenlijk bepalend voor de aankomstperiode van de trekvogels. Het is boeiend om na te gaan of de stijging in de gemiddelde temperatuur de afgelopen decennia ook invloed heeft op de aankomst van onze zomergasten. Als we de gegevens vanaf 1985 naslaan zien we spectaculaire veranderingen. Heel wat vogelsoorten komen gemiddeld al een week vroeger aan. Het opvallendst is die verschuiving bij vogels die niet al te ver weg trekken en waarvan minstens een deel in Europa overwintert. Zo is de gemiddelde aankomstdatum bij de tiftjaf bijna drie weken vervroegd van 24 maart

naar 4 maart. Dat komt dus neer op per jaar gemiddeld ruim 1 dag vroeger.

Ook bij de zwartkop kunnen we er niet omheen. Waar deze soort rond 1985 nog 13 april als gemiddelde eerste aankomstdatum had is dat ondertussen al 26 maart geworden, 18 dagen vroeger dus.

Bij de blauwborst, een soort die vooral overwintert in de Sahelzone maar gedeeltelijk ook in het Middellandse Zeegebied, is de datum verschoven van 7 april naar 25 maart en dus 13 dagen vervroegd.

Broedseizoen

De timing van het broedseizoen van vogels is normaal zo dat ze jongen hebben op het moment dat het voedselaanbod het hoogst is. Indien vogels aankomen wanneer de natuur al een stuk voor is op het schema zou dat wel eens nadelig kunnen zijn voor hun broedsucces.

Waar vogels die nog in Europa overwinteren vrij vlot kunnen reageren op zachter weer in het voorjaar, ligt dat moeilijker voor vogels die in Afrika overwinteren. Bij deze soorten ligt de verschuiving ergens tussen 11 dagen (bonte vliegenvanger) en 3 dagen (bosrietzanger). Het zou kunnen dat deze soorten dus wat meer nadeel ondervinden van het broeikas-effect.

Toch moeten we voorzichtig zijn met het trekken van conclusies. Een reeks koudere voorjaren kan die evolutie terugschroeven. Ook speelt het aantal vogels van een bepaalde soort hierin een rol. De zwartkop bijvoorbeeld, die duidelijk in de lift zit, kan los van de weersomstandigheden vroeger arriveren. Want door de grotere aantallen is de kans groter dat waarnemers de vogels sneller opmerken. Er is bovendien meer competitie voor geschikte broedplaatsen. Omdat er meer zwartkoppen zijn, gaan die dus sneller naar hun broedplaats trekken om de beste plaatsen te bemachtigen.